

शंयुर्बार्हस्पत्यः। इन्द्रः। प्रगाथः - (विषमा बृहती, समा सतोबृहती)।

त्वामिद्धि हवामहे साता वाजस्य कारवः।

त्वां वृत्रेष्विन्द्र सत्पतिं नरस्त्वां काष्ठास्वर्वतः ॥ ६.०४६.०१

इन्द्र- चित्तसंस्काराणामीशनाधिदैवत । त्वाम्- भवन्तम् । इत्- एव । हि- खलु । वाजस्य- सद्गतेः । साता- लाभे । कारवः- कर्मशीलाः । हवामहे- वयमाह्वयामः । त्वाम् । वृत्रेषु- आवरणबाधनेषु निमित्तेषु । अर्वतः- अश्वस्य प्राणस्य । काष्ठासु- व्याप्तेर्दिक्षु । नरः- नेतारः । सत्पतिम्- सत्तामात्रपालकम् । हवामहे ॥१॥

स त्वं नश्चित्र वज्रहस्त धृष्णुया महः स्तवानो अद्रिवः।

गामश्च रथ्यमिन्द्र सं किर सत्रा वाजं न जिग्युषे ॥ ६.०४६.०२

चित्र- असाधारण । वज्रहस्त- वज्रबाहो । अद्रिवः- जडप्रतीकगिरीशनशील । इन्द्र- परमेश्वर । धृष्णुया- शत्रुधर्षकः सन् । महः- महात्मा सन् । स्तवानः- स्तुतः सन् । सः- असौ । त्वम् । नः- अस्मभ्यम् । गाम्- धेनुं चिद्रश्मिम् । रथ्यम्- रंहणशीलम् । अश्वम्- प्राणतुरगम् । जिग्युषे- जेत्रे । सत्रा- महत् । वाजम्- धनम् । न- इव । सम्- सम्यक् । किर- यच्छ ॥२॥

यः सत्राहा विचर्षणिरिन्द्र तं हूमहे वयम्।

सहस्रमुष्क तुविनृम्ण सत्पते भवा समत्सु नो वृधे ॥ ६.०४६.०३

यः । सत्राहा- महतां वृत्राणां हन्ता । विचर्षणिः- विशेषदर्शी । तम् । इन्द्रम्- परमेश्वरम् । वयम् । हूमहे- आह्वयामः । सहस्रमुष्क- प्रभूतपौरुषसम्पन्न । तुविनृम्ण- नानावीर्यसाधक । सत्पते- सत्तापालक । समत्सु- युद्धेषु । नः- अस्माकम् । वृधे- वृद्धयै । भव ॥३॥

बाधसे जनान्वृषभेवं मन्युना घृषौ मीह ऋचीषम।

अस्माकं बोध्यविता महाधने तनूष्वप्सु सूर्ये ॥ ६.०४६.०४

ऋचीषम- ऋग्गम्य । घृषौ- शत्रुघर्षके । मील्हे- युद्धे । वृषभेव- वृषभेनेव । मन्युना- भवत्क्रोधेन ।
जनान्- शत्रून् । बाधसे- नाशयसि । महाधने- महत्यां सम्पदि । तनूषु- देहेषु । अप्सु- उदकेषु ।
सूर्ये- सवितरि । एतेषु निमित्तभूतेषु । अस्माकम्- नः । अविता- रक्षिता । बोधि- बुद्धयस्व ॥४॥

इन्द्र ज्येष्ठं न आ भरौ ओजिष्ठं पपुरि श्रवः ।

येनेमे चित्र वज्रहस्त रोदसी ओभे सुशिप्र प्राः ॥ ६.०४६.०५

येन- यया । चित्र- असाधारण । वज्रहस्त- वज्रपाणे । इमे- एते । रोदसी- द्यावापृथिव्यौ । उभे ।
सुशिप्र- शोभननासिकोपलक्षितप्राणोपेत । प्राः- आपूरयसि । ताम् । इन्द्र । नः- अस्मभ्यम् ।
ज्येष्ठम्- मुख्याम् । ओजिष्ठाम्- तेजस्विनीम् । श्रवः- श्रुतिम् । पपुरि- पूरयित्रीम् । आ भर-
आहर ॥५॥

त्वामुग्रमवसे चर्षणीसहं राजन्देवेषु हूमहे ।

विश्वा सु नो विथुरा पिब्दना वसोऽमित्रान्सुषहान्कृधि ॥ ६.०४६.०६

त्वा- भवन्तम् । उग्रम्- उद्गूर्णम् । चर्षणीसहम्- वीरसहनशीलम् । राजन्- स्वामिन् । देवेषु ।
अवसे- रक्षायै । हूमहे- आह्वयामः । विश्वा- सर्वाणि । पिब्दना- रक्षांसि । पिहितं शब्दयन्त इति
पिब्दनानीति सायणः । विथुरा- व्यथितानि । सु- सुष्ठु । नः- अस्मदर्थं कुरु । वसो- शरण्य ।
अमित्रान्- शत्रून् । सुषहान्- सुखेनाभिभवितुं शक्यान् । कृधि- कुरु ॥६॥

यदिन्द्र नाहुषीष्वाँ ओजो नृम्णं च कृष्टिषु ।

यद्वा पञ्च क्षितीनां द्युम्नमा भर सत्रा विश्वानि पौंस्या ॥ ६.०४६.०७

इन्द्र । नाहुषीषु कृष्टिषु- मनुष्येषु । नृम्णम्- पौरुषम् । ओजः । यदस्ति । पञ्चक्षितीनाम् । द्युम्नम्-
ज्योतिः । यदस्ति । तानि । विश्वा- सर्वाणि । पौंस्या- पौरुषाणि । सत्रा- महान्ति । आ भर-
आहर ॥७॥

यद्वा तृक्षौ मघवन्दुह्यावा जने यत्पूरौ कच्च वृष्ण्यम् ।

अस्मभ्यं तद्विरीहि सं नृषाह्येऽमित्रान्पृत्सु तुर्वणे ॥ ६.०४६.०८

मघवन्- इन्द्र । तृक्षौ- गतिशीले । द्रुह्यौ- शत्रुबाधके । पूरौ- पूरके । यत् । वृष्ण्यम्- वर्षकं बलमस्ति । तत् । नृषाह्ये- शत्रुसहने निमित्ते । पृत्सु- युद्धेषु । अमित्रान्- शत्रून् । तुर्वणे- बाधयितुम् । सम्- सम्यक् । रीरिहि- यच्छ ॥८॥

इन्द्रं त्रिधातुं शरणं त्रिवरूथं स्वस्तिमतः ।

छर्दिर्यच्छ मघवद्भ्यश्च मह्यं च यावयां दिद्युमैभ्यः ॥ ६.०४६.०९

इन्द्र । त्रिधातु- त्रिभूमिकम् । त्रिवरूथम्- अन्तरायत्रयवारकम् । स्वस्तिमत- क्षेमयुक्तम् । छर्दिः- आच्छादनयुक्तम् । शरणम्- सद्म । मघवद्भ्यश्च- हव्यवद्भ्यश्च । यच्छ- देहि । मह्यम्- मदर्थम् । च । दिद्युम्- दीप्तं शत्रुप्रेरितमायुधम् । एभ्यः- हव्यवद्भ्यः । यवय- पृथक्कुरु ॥९॥

ये गव्यता मनसा शत्रुमादभुरभिप्रघ्नन्ति धृष्णुया ।

अघं स्मा नो मघवन्निन्द्रं गिर्वणस्तनूपा अन्तमो भव ॥ ६.०४६.१०

ये । गव्यता- चिद्रश्मिकामेन । मनसा- चित्तेन । शत्रुम्- अन्तरायम् । आदभुः- अहिसिषुः । धृष्णुया- धर्षणसामर्थ्येन । अभिप्रघ्नन्ति- नाशयन्ति । तेभ्यः । नः- अस्मभ्यम् । मघवन्- सम्पद्वन् । इन्द्र- परमेश्वर । गिर्वणः- श्रुतिगीत । तनूपाः- देहपालकः । अन्तमः- अन्तिकतमः । भव ॥१०॥

अघं स्मा नो वृधे भवेन्द्रं नायमवा युधि ।

यदन्तरिक्षे पतयन्ति पर्णिनो दिद्यवस्तिग्ममूर्धानः ॥ ६.०४६.११

यत्- यदा । अन्तरिक्षे- आकाशे । पर्णिनः- पर्णयुक्तानि । दिद्यवः- तापकानि । तिग्ममूर्धानः- तीक्ष्णानि । आयुधानि । पतयन्ति- पतन्ति । तदा । नः- अस्माकम् । इन्द्र । वृधे- वृद्धयै । भव । इन्द्र । युधि- युद्धे । नायम्- नायकम् । अव- रक्ष ॥११॥

यत्र शूरासस्तन्वो वितन्वते प्रिया शर्म पितृणाम् ।

अ॒र्घ॒ स्मा॒ यच्छ॒ तन्वे॑३ तने॑ च छ॒र्दि॒र॒चि॒त्त॑ या॒वय॒ द्वेषः॑ ॥ ६.०४६.१२

यत्र । शूरासः- समर्थाः । तन्वः- देहान् । वितन्वते- विस्तारयन्ति । पितृणाम्- मार्गदर्शिनां
पूर्वपुरुषाणामाचार्याणाम् । प्रिया- प्रियाणि । शर्म- शर्माणि स्थानानि । वितन्वते- विस्तारयन्ति ।
तत्र । तन्वे- स्वदेहाय । तने- तनयाय । च । छर्दिः- आच्छादनोपलक्षितरक्षणम् । अचित्तम्-
शत्रुभिरज्ञातम् । यच्छ- देहि । द्वेषः- द्वेष्टन् । यवय- पृथक्कुरु ॥१२॥

यदिन्द्र॒ सर्गे॑ अर्व॒तश्चो॒दया॑से महा॒धने॑ ।

अ॒स॒म॒ने॒ अ॒ध्व॒नि वृ॒जि॒ने प॒थि॒ श्ये॒नाँ इ॒व श्रव॑स्यतः ॥ ६.०४६.१३

इन्द्र । अर्वतः- प्राणतुरगस्य । सर्गे- सर्जने । महाधने- महाधननिमित्ते । असमने- विषमे ।
अध्वनि- मार्गे । वृजिने- दुर्गमे । पथि- मार्गे च । श्रवस्यतः- श्रुतिकामानस्मान् । श्येनान् इव सुखेन
गन्तुम् । चोदयासे- चोदयसि ॥१३॥

सिन्धूँ॒रि॒व प्र॒व॒ण आ॒शु॒या य॒तो यदि॑ क्लो॒शम॒नु घ्व॑णि ।

आ॒ ये व॒यो न व॑र्व॒त॒त्यामि॑षि गृ॒भी॒ता बा॒होर्ग॑वि ॥ ६.०४६.१४

प्रवणे- निम्नदेशे । सिन्धून्- नदीः । इव । गवि- गव्येषणे निमित्ते सति । बाहोर्गृभीताः-
बाहुगृहीतान् । आशुया यतः- शीघ्रगान्ध्वान् । आमिषि- आमिषनिमित्ते । वयः- श्येनाः । न- इव ।
ये । आ वर्वतति- आवर्तयन्ति । तान् । क्लोशमनु- भयमनुलक्ष्य । स्वनि- स्वने सति ।
ससर्जिथ ॥१४॥

४७

गर्गो भारद्वाजः । इन्द्रः, १-५ सोमः, २० देव-भूमि-बृहस्पतीन्द्राः, २२-२५ सार्जयः प्रस्तोकः (दानस्तुतिः),
२६-२८ रथः, २९-३० दुन्दुभिः, ३१ दुन्दुभीन्द्रौ । त्रिष्टुप्, १५ द्विपदा त्रिष्टुप्, १९ बृहती, २३ अनुष्टुप्, २४
गायत्री, २५ द्विपदा त्रिष्टुप्, २७ जगती

स्वा॒दुष्किला॒यं मधु॑माँ उ॒तायं ती॒व्रः किला॒यं रस॑वाँ उ॒तायम् ।

उ॒तो न्व॑श्स्य प॒पिवांस॑मिन्द्रं न कश्च॒न स॑हत आ॒हवे॑षु ॥ ६.०४७.०१

स्वादुः- आस्वादनीयः । किल । अयम्- सोमः । मधुमान्- मधुरः । उत- अपि च । अयम् । तीव्रः- तीक्ष्णः । किल । अयम् । रसवान्- रसयुक्तः । उत- अपि च । अयम् । अस्य- एतस्य । पपिवांसम्- अनुभवकरम् । इन्द्रम्- ईशनाधिदैवतम् । न । कश्चन- कश्चित् । आहवेषु- युद्धेषु । सहते- अभिभवति ॥१॥

अ॒यं स्वा॒दुरि॒ह मदि॑ष्ठ आ॒स॒ यस्येन्द्रो॑ वृ॒त्रह॑त्ये म॒माद॑ ।

पु॒रूणि॒ यश्च्यौ॒त्ना श॑म्बरस्य॒ वि न॑वतिं न॒व च दे॒ह्यो॑३ हन् ॥ ६.०४७.०२

यस्य । इन्द्रः । वृत्रहत्ये- आवरणनाशने । ममाद- अतुष्यत् । यः । शम्बरस्य- मेघोपलक्षितजडोन्मुखभावनस्य । पुरूणि- बहूनि । च्यौत्ना- बलानि । नवतिं नव च- प्रभूतानि । देह्यः- बन्धनानि । वि हन्- जघान । अयम्- एष सोमः । स्वादुः- आस्वादनीयः । इह- अत्र । मदिष्ठः- अतिशयेन हर्षकरस्तर्पको वा । आस- अभूत् ॥२॥

अ॒यं मे॑ पी॒त उ॒दिय॑तिं वा॒चम॒यं म॑नी॒षामु॑श॒तीम॑जीगः ।

अ॒यं ष॒ळुर्वी॑रमिमीत॒ धीरो॒ न या॑भ्यो॒ भुव॑नं क॒च्चना॑रे ॥ ६.०४७.०३

अयम्- एष रसः । पीतः- अनुभूतः । मे- मम । वाचम् । उदियति- उद्गमयति । अयम् । उशतीम्- कामयन्तीम् । मनीषाम् । अजीगः- प्राप्नोत् । अयम् । याभ्यः । आरे- दूरे । कच्चन । भुवनम् । न भवति । ताः । षळुर्वीः- षड्भूमिकाः । धीरः । अमिमीत- निर्मितवान् ॥३॥

अ॒यं स॒ यो व॑रि॒माणं॑ पृथि॒व्या व॑र्ष्माणं॑ दि॒वो अ॑कृ॒णोद॑यं सः ।

अ॒यं पी॒यूषं॑ ति॒सृषु॑ प्र॒वत्सु॒ सोमो॑ दा॒धारो॑र्व॒श्न्तरि॑क्षम् ॥ ६.०४७.०४

अयम्- एषः । सः- असौ । पृथिव्याः- भूम्याः । वरिमाणम्- उरुत्वम् । दिवः- नभसः । वर्ष्माणम्- वर्षकत्वम् । अकृणोत्- अकरोत् । तिसृषु । प्रवत्सु- प्रकृष्टासु । अयम् । सोमः । पीयूषम् । दाधार- आधारयत् । उरु- विस्तृतम् । अन्तरिक्षमधारयत् ॥४॥

अयं विदच्चित्रदृशीकमर्णः शुक्रसद्वनामुषसामनीके ।

अयं महान्महता स्कम्भेनोद्यामस्तभ्रादृषभो मरुत्वान् ॥ ६.०४७.०५

शुक्रसद्वनाम्- शुभ्रसदनानाम् । उषसाम्- प्रभातीनाम् । अनीके- प्रमुखे । विद्यास्वभिमुखास्वित्याध्यात्मिके । अर्णः- हृदयसमुद्राच्चित्ताकाशाद्वा । चित्रदृशीकम्- असाधारणदर्शनमात्मसूर्यम् । विदत्- लेभे । अयम् । महान्- महात्मा । महता । स्कम्भेन- निरोधनेन । वृषभः- वर्षकः । मरुत्वान्- प्राणसम्पद्धान् । द्याम्- चित्ताकाशम् । अस्तभ्रात्- रुरोध ॥५॥

धृषत्पिब कलशे सोममिन्द्र वृत्रहा शूर समरे वसूनाम् ।

माध्यंदिने सर्वं आ वृषस्व रयिस्थानो रयिमस्मासु धेहि ॥ ६.०४७.०६

कलशे- पात्रे रसोपलब्धिस्थाने प्रतीके । इन्द्र- परमेश्वर । वृत्रहा- आवरणनाशकः सन् । शूर- समर्थ । वसूनाम्- सम्पदां लाभाय । समरे- युद्धे । धृषत्- धर्षणं यथा भवति तथा । सोमम्- रसम् । पिब- अनुभव । माध्यंदिने सवने- मध्याह्नसम्भजने । आ- आभिमुख्येन । वृषस्व । रयिस्थानः- सम्पदां निवासभूतः सन् । रयिम्- सम्पदम् । अस्मासु । धेहि- यच्छ ॥६॥

इन्द्र प्र णः पुरएतेव पश्य प्र नो नय प्रतरं वस्यो अच्छ ।

भवा सुपारो अतिपारयो नो भवा सुनीतिरुत वामनीतिः ॥ ६.०४७.०७

इन्द्र- परमेश्वर । नः- अस्माकम् । पुरएतेव- अग्रेसरः सन् । पश्य । वस्यः- सम्पदः । अच्छ- अभिलक्ष्य । प्रतरम्- प्रकृष्टतरम् । नः- अस्मान् । प्र- प्रकर्षेण । नय- प्रापय । सुपारः- सुष्ठु पारकः ।

भव । नः- अस्मान् । अतिपारयः- तारय । सुनीतिः- शोभननीतिसम्पन्नः । भव । उत- अपि च ।
वामनीतिः- कल्याणनीतिसम्पन्नः । भव ॥७॥

उरु नो लोकमनु नेषि विद्वान्स्वर्वज्ज्योतिरभयं स्वस्ति ।

ऋष्या तं इन्द्र स्थविरस्य बाहू उप स्थेयाम शरणा बृहन्ता ॥ ६.०४७.०८

विद्वान्- ज्ञानी सन् । नः- अस्मान् । उरुम्- विस्तृतम् । स्वर्वत्- मन्त्रमयम् । ज्योतिः । अभयम् ।
स्वस्ति- क्षेमकरम् । लोकम् । अनु नेषु- अनुनयसि । इन्द्र- परमेश्वर । स्थविरस्य- प्रवृद्धस्य । ते-
तव । ऋष्या- महान्तौ । शरणा- शरण्यौ । बृहन्ता- विशालौ । बाहू- भुजौ । उप स्थेयाम-
उपतिष्ठेम ॥८॥

वरिष्ठे न इन्द्र वन्धुरे धा वहिष्ठयोः शतावन्नश्वयोरा ।

इषमा वक्षीषां वर्षिष्ठां मा नस्तारीन्मघवन्नायौ अर्यः ॥ ६.०४७.०९

इन्द्र- परमेश्वर । नः- अस्मान् । वरिष्ठे- श्रेष्ठे । वन्धुरे- रथे । धाः- धारय । शतावन्- अनन्तवन् ।
वहिष्ठयोः- अतिशयेन वाहकयोः । अश्वयोः- प्राणतुरगयोः । आ धेहि- धारय । मघवन्- इन्द्र ।
इषाम्- सत्कामनानामन्नानां वा मध्ये । वर्षिष्ठाम्- अतिशयेन वर्षणकरीम् । इषम्- सदेषणामन्नं वा ।
आ वक्षि- आवह । नः- अस्माकम् । मघवन्- इन्द्र । रायः- सम्पदः । अर्यः- अरिः । मा तारीत्-
मा हिंसीत् ॥९॥

इन्द्र मृळ मह्यं जीवातुमिच्छ चोदय धियमयसो न धाराम् ।

यत्किं चाहं त्वायुरिदं वदामि तज्जुषस्व कृधि मा देववन्तम् ॥ ६.०४७.१०

इन्द्र- परमेश्वर । मृळ- आनन्दय । मह्यम्- मदर्थम् । अच्छ- मामभिलक्ष्य । जीवातुम्-
जीवनौषधम् । चोदय । अयसो न धाराम्- खड्गधारामिव निशिताम् । धियम् । चोदय । अहम् ।
त्वायुः- त्वत्कामः । यत्किं च- यत्किञ्चित् । वदामि- ब्रवीमि । तत् । जुषस्व- सेवस्व । मा- माम् ।
देववन्तम्- देवकामम् । कृधि- कुरु ॥१०॥

त्रा॒तार॒मिन्द्र॑म॒वि॒तार॒मिन्द्र॑ ह॒वे॒हवे॒ सु॒हव॑ं शू॒रमिन्द्र॑म्।

ह्या॒मि श॒क्रं पु॒रु॒हू॒तमिन्द्र॑ स्व॒स्ति नो॑ म॒घवा॑ धा॒त्विन्द्रः॑ ॥ ६.०४७.११

त्रा॒तार॒म- रक्षि॑तारम्। अ॒वि॒तार॒म- तर्प॑कम्। ह॒वे॒हवे॒- प्र॒त्या॒ह्वाने॑। सु॒हव॑म्- सु॒खेना॑ह्वातुं शक्यम्।

शू॒रम्- स॒मर्थ॑म्। श॒क्रम्- श॒क्ति॒सम्प॒न्नम्। पु॒रु॒हू॒तम्- ब॒हुभिः॑ सा॒हाय्या॑याहूतम्। इन्द्र॑म्-

प॒रमे॑श्वरम्। ह्या॒मि- आ॒ह्वये॑। म॒घवा॑- स॒म्प॒द्वान्। इन्द्रः॑। नः- अ॒स्मभ्य॑म्। स्व॒स्ति- म॒ङ्गल॑म्।

ध॒तु- धा॒रय॑तु य॒च्छतु॑ वा ॥११॥

इन्द्रः॑ सु॒त्रामा॒ स्ववाँ॑ अ॒वो॒भिः सु॒मृ॒ळी॒को भ॑वतु वि॒श्ववे॑दाः।

बा॒धतां॑ द्वे॒षो अ॒भयं॑ कृ॒णोतु॑ सु॒वीर्य॑स्य प॒तयः॑ स्याम ॥ ६.०४७.१२

इन्द्रः- प॒रमे॑श्वरः। सु॒त्रामा॒- सु॒रक्ष॑कः। अ॒वो॒भिः- र॒क्षाभिः॑। स्व॒वान्- आ॒त्मवा॑न्। वि॒श्ववे॑दाः-

सर्व॑ज्ञः। सु॒मृ॒ळी॒कः- आ॒नन्द॑करः। भ॑वतु। द्वे॒षः- द्वे॒षभा॑वनानि। बा॒धता॑म्- ना॒शय॑तु। अ॒भय॑म्।

कृ॒णोतु॑- क॒रोतु॑। सु॒वीर्य॑स्य। प॒तयः- पा॒लकाः॑। स्याम॑- भ॒वेम॑ ॥१२॥

तस्य॑ व॒यं सु॒मतौ॑ य॒ज्ञि॒यस्या॑पि भ॒द्रे सौ॒मन॑से स्याम।

स सु॒त्रामा॒ स्ववाँ॑ इन्द्रो॑ अ॒स्मे आ॒रा॒च्चि॒द्वेषः॑ स॒नुत॑र्यु॒योतु॑ ॥ ६.०४७.१३

तस्य॑। य॒ज्ञि॒यस्य॑- प॒रम॑पू॒ज्यस्य॑। सु॒मतौ॑। स्याम॑- भ॒वेम॑। व॒यम्। भ॒द्रे- क॒ल्याणे॑। सौ॒मन॑से।

स्याम॑- भ॒वेम॑। सः- अ॒सौ। सु॒त्रामा॒- शो॒भन॑रक्षकः। स्व॒वान्- आ॒त्मवा॑न्। इन्द्रः- प॒रमे॑श्वरः।

अ॒स्मे- अ॒स्मभ्य॑म्। स॒नुतः- अ॒न्तर्हि॑तान्। द्वे॒षः- द्वे॒ष्टृन्। आ॒रात्- दू॒रे। यु॒योतु॑- वि॒योज॑यतु ॥१३॥

अ॒व त्वे॑ इन्द्र॑ प्र॒वतो॑ नो॒र्मि॒र्गि॒रो ब्र॒ह्मा॑णि नि॒युतो॑ ध॒वन्ते॑।

उ॒रू न रा॒धः स॒र्वना॑ पु॒रू॒ण्य॒पो गा॑ व॒ज्रि॒न्युव॑से स॒मिन्द्र॑न् ॥ ६.०४७.१४

इन्द्र॑- प॒रमे॑श्वरः। त्वे॒- त्वयि॑। नि॒युतः- स्तो॑तुः। गि॒रः- वा॒चः। ब्र॒ह्मा॑णि- म॒न्त्राः। प्र॒वतः-

नि॒म्नभा॑गे। ऊ॒र्मिः- ज॒लम्। न- इ॒व। अ॒व ध॒वन्ते॑- अ॒भिग॑च्छन्ति। उ॒रू- वि॒स्तृताः॑। रा॒धः-

संसिद्धयः । पुरुणि- बहूनि । सवना- सम्भजनानि त्वामभिगच्छन्ति । वज्रिन्- वज्रपाणे । अपः-
मूलशक्तिधाराः । गाः- चिद्रश्मीन् । इन्दून्- रसान् । सम्- सम्यक् । युवसे- मिश्रयसि ॥१४ ॥

क ई स्तवत्कः पृणात्को यजाते यदुग्रमिन्मघवा विश्वहावेत् ।

पादाविव प्रहरन्नन्यमन्यं कृणोति पूर्वमपरं शचीभिः ॥ ६.०४७.१५

यत्- यस्मात् कारणात् । मघवा- इन्द्रः । विश्वहा- सर्वदा । उग्रम्- तीव्रमेवात्मानम् । अवेत्-
ज्ञातवान् । तस्मात्कारणात् । कः । ईम्- एतम् । स्तवत्- स्तोतुं शक्नुयात् । कः । पृणात्- प्रीणयेत् ।
कः । यजाते- पूजयेत् । शचीभिः- स्वप्रज्ञाभिः । पादौ- चरणौ । प्रहरन्- प्रक्षिपन् । इव । पूर्व-
प्रथमभाविनम् । अपरम्- अनन्तरम् । अनन्तरं प्रथमभाविनम् । अन्यमन्यम् । कृणोति-
करोति ॥१५ ॥

शृण्वे वीर उग्रमुग्रं दमायन्नन्यमन्यमतिनेनीयमानः ।

एधमानद्विष्टुभयस्य राजा चोष्कूयते विश इन्द्रो मनुष्यान् ॥ ६.०४७.१६

उग्रमुग्रम्- उद्गूर्णम् । दमयन्- बाधयन् । अन्यमन्यम्- पूर्वमपरं पादप्रक्षेपणवत् । अतिनेनीयमानः-
नयन् । एधमानद्विष्ट- अनधिकारिवर्धनद्विष्ट । उभयस्य- ऐहिकामुष्मिकस्य । राजा- स्वामी । इन्द्रः ।
मनुष्यान् विशः- प्रजाः । चोष्कूयते- रक्षणार्थं पुनःपुनराह्वयति ॥१६ ॥

परा पूर्वेषां सख्या वृणक्ति वितर्तुराणो अपरेभिरेति ।

अनानुभूतीरवधून्वानः पूर्वीरिन्द्रः शरदस्तर्तरीति ॥ ६.०४७.१७

पूर्वेषाम् । सख्या- सख्यानि । परा वृणक्ति- वर्जयति । वितर्तुराणः- हिंसन् । अपरेभिः- अर्वाचीनैः ।
एति- सख्यं गच्छति । अनानुभूतीः- अनुभूतिरहितान् । अवधून्वानः- त्यजन् । पूर्वीः- बहून् ।
शरदः- संवत्सरान् । इन्द्रः । तर्तरीति- अतिक्रामति । नवो भवतीति भावः ॥१७ ॥

रूपंरूपं प्रतिरूपो बभूव तदस्य रूपं प्रतिचक्षणाय ।

इन्द्रो मायाभिः पुरुरूप ईयते युक्ता ह्यस्य हरयः शता दश ॥ ६.०४७.१८

अस्य- एतस्येन्द्रस्य । तत् । रूपम्- स्वरूपम् । प्रतिचक्षणाय- दर्शयितुम् । रूपंरूपम्- रूपाणाम् ।
प्रतिरूपः- प्रतिनिधिर्भवति । इन्द्रः- परमेश्वरः । मायाभिः- स्वस्वरूपमजहन्नेव
बहूरूपग्रहणशक्तिभिः । पुरुरूपः- बहूरूपः । ईयते- गम्यते । अस्य- एतस्य । शता दश- प्रभूताः ।
हरयः- आकर्षणभूतप्राणाः । युक्ताः- नियोजिताः ॥१८॥

युजानो हरिता रथे भूरि त्वष्टेह राजति ।

को विश्वाहा द्विषतः पक्ष आसत उतासीनेषु सूरिषु ॥ ६.०४७.१९

हरिता- प्राणतुरगौ । रथे- लक्ष्यप्रापकरं हणप्रतीकवाहने । रथी ऋतस्य नो भवेति श्रुतेः ऋतं रथः ।
युजानः- योजयन् । इह- अत्र । त्वष्टा- तनूकरणदेवता । भूरि- प्रभूतम् । राजते- प्रकाशते । उत-
अपि च । सूरिषु- उपासकेषु । आसीनेषु- उपासत्सु । कः । विश्वाहा- सर्वदा । द्विषतः- द्विषाम् ।
पक्षः- पाचकः । आसत- आस्ते ॥१९॥

अगव्यूति क्षेत्रमागन्म देवा उर्वी सती भूमिरंह्रणाभूत् ।

बृहस्पते प्र चिकित्सा गविष्ठावित्था सते जरित्र इन्द्र पन्थाम् ॥ ६.०४७.२०

अगव्यूति- चिद्रश्मिरहिताम् । क्षेत्रम्- भूमिकाम् । अगन्म- आगताः । देवाः- हे देवताः । उर्वी-
विस्तृता । सती । भूमिः । अंह्रणा- आहन्तृणां कर्षकाणां खनकानामाध्यात्मिके तु संस्कृतृणां
रमयित्री । अभूत् । बृहस्पते- हे मन्त्रमेधाधिदैवत । गविष्ठौ- चिद्रश्म्यन्वेषणे । प्र चिकित्स-
प्रकर्षेणास्मान् बोधय । इत्था- एवम् । सते । जरित्रे- रसनिष्पादकाय । पन्थाम्- मार्गम् ।
दर्शय ॥२०॥

दिवेदिवे सदृशीरन्यमर्धं कृष्णा असेधत् सन्नो जाः ।

अहन्दासा वृषभो वस्त्रयन्तोद्व्रजे वर्चिनं शम्बरं च ॥ ६.०४७.२१

सन्नः- स्वस्थानात् । जाः- जायमानः । दिवेदिवे- प्रतिदिनम् । नभसोन्यमर्धं प्रकाशयितुम् ।
सदृशीः- समानाः । कृष्णाः- निशाः । अप असेधत्- निवर्तयति । अत्र सूर्यात्मना इन्द्रः स्तूयते ।

वर्चिनम्- रश्मिबन्धकं रक्षः। शम्बरम्- मेघोपलक्षितजडोन्मुखभावनम्। च। दासा-
विषयवासनादास्यभूते। वस्त्रयन्ता- आवारके। उदव्रजे- जीवोदके निमित्ते सति। अहन्-
हतवान् ॥२१॥

प्रस्तोक इन्नु राधसस्त इन्द्र दश कोशयीर्दश वाजिनोऽदात्।

दिवोदासादतिथिग्वस्य राधः शम्बरं वसु प्रत्यग्रभीष्म ॥ ६.०४७.२२

इन्द्र- परमेश्वर। प्रस्तोकः- अस्मद्धर्मसन्ततिः। राधसः- संसिद्धेः। दश- प्रभूतान्। कोशयीः-
कोशान्। दश- प्रभूताः। वाजिनः- गतीः। अदात्- अयच्छत्। दिवोदासात्- देवसेवकात्।
अतिथिग्वस्य- अतिथिपूजाख्यसाधनयुक्तस्य। राधः- संसिद्धिम्। शम्बरम्-
मेघोपलक्षितजडनिहिताम्। वसु- उदकोपलक्षितशक्तिधारामयीं सम्पदम्। प्रत्यग्रभीष्म-
प्रतिगृहीतवन्तः ॥२२॥

दशाश्वान्दश कोशान्दश वस्त्राधिभोजना।

दशो हिरण्यपिण्डान्दिवोदासादसानिषम् ॥ ६.०४७.२३

दश- प्रभूतान्। अश्वान्- तुरगान्। प्राणानित्याध्यात्मिके। कोशान्। वस्त्रा- वस्त्राणि सदावरणानि
वा। अधिभोजना- भोगान्। हिरण्यपिण्डान्- सुवर्णानि। दिवोदासात्- देवसेवकादुपासकात्।
असानिषम्- अभजम् ॥२३॥

दश रथान्प्रष्टिमतः शतं गा अथर्वभ्यः। अश्वथः पायवेऽदात् ॥ ६.०४७.२४

प्रष्टिमतः- तुरगयुक्तान् प्राणयुक्तान्। प्रष्टयस्तुरगा इति सायणः। दश- प्रभूतान्। रथान्-
लक्ष्यप्रापकरंहणप्रतीकरथान्। रथी ऋतस्य नो भवेति श्रुतेः ऋतं रथः। शतम्- प्रभूताः। गाः-
धेनूश्चिद्रश्मीन्। अथर्वभ्यः- अचंचलेभ्यः। अश्वथः- अश्वतथः। अश्वथः-
प्राणतुरगयुक्त उपासकः। पायवे- पालकाय क्षत्रियाय। अदात्- ददौ। मन्त्रबलं क्षत्रियानपि रक्षतीति
भावः ॥२४॥

महि राधौ विश्वजन्यं दधानान्भरद्वाजान्सार्ज्यो अभ्ययष्ट ॥ ६.०४७.२५

महि- महतीम् । राधः- संसिद्धिम् । विश्वजन्याम्- सर्वजनहिताम् । दधानान्- धारयतः ।
भरद्वाजान्- हव्यधारकान् । सार्ज्यः- स्वर्गजित् । सु गतौ । गन्तव्यं स्वर्गं जितवान् ।
नुमागमान्नकारः । ससर्तीति सृन् । सरन् सृन्नेव जयतीति । अभ्ययष्ट- अपूजयत् ॥२५॥

वनस्पते वीड्वङ्गो हि भूया अस्मत्सखा प्रतरणः सुवीरः ।

गोभिः संनद्धो असि वीळ्यस्वास्थाता ते जयतु जेत्वानि ॥ ६.०४७.२६

वनस्पते । वीड्वङ्गः- दृढाङ्गः । हि- खलु । भूयाः- भव । अस्मत्सखा- अस्माकं मित्रभूतः ।
प्रतरणः- तारकः । सुवीरः । गोभिः- तेजोभिः । सन्नद्धः । असि- भवसि । वीळ्यस्व- दृढीकुरु । ते-
तव । आस्थाता- उपासकः । जेत्वानि- जेतव्यानि । जयतु ॥२६॥

दिवस्पृथिव्याः पर्योज उद्धृतं वनस्पतिभ्यः पर्याभृतं सहः ।

अपामोज्मानं परि गोभिरावृतमिन्द्रस्य वज्रं हविषा रथं यज ॥ ६.०४७.२७

दिवः- नभसः । पृथिव्याः- भूम्याः । परि । ओजः- बलम् । उद्धृतम्- उद्धृतम् । वनस्पतिभ्यः-
वृक्षेभ्यः । परि । सहः- शक्तिः । आभृतम्- उद्धृता । अपाम्- उदकानां मूलशक्तिधाराणाम् ।
ओज्मानम्- वेगम् । गोभिः- चिद्रश्मिभिः । परि आवृतम्- पर्याविष्टम् । इन्द्रस्य- परमेश्वरस्य ।
वज्रम् । रथम् । हविषा- हव्येन । यज- पूजय ॥२७॥

इन्द्रस्य वज्रो मरुतामनीकं मित्रस्य गर्भो वरुणस्य नाभिः ।

सेमां नो हव्यदातिं जुषाणो देव रथं प्रति हव्या गृभाय ॥ ६.०४७.२८

रथ- लक्ष्यप्रापकरं हणप्रतीक । रथी ऋतस्य नो भवेति श्रुतेः ऋतं रथः । इन्द्रस्य- ईशनाधिदैवतस्य ।
वज्रः- आयुधमसि । मरुतामनीकम्- मरुद्गणोसि । मित्रस्य- स्नेहाधिदैवतस्य । गर्भः-
आधारभूतोसि । वरुणस्य- ऋताधिदैवतस्य । नाभिः- बन्धकोसि । नः- अस्माकम् । हव्यदातिम्-

हव्यदानम् । सोमम्- रसम् । जुषाणः- सेवमानः । देव- द्योतक । हव्या- हव्यानि । प्रति गृभाय-
प्रतिगृहीष्व ॥२८॥

उप श्वासय पृथिवीमुत द्यां पुरुत्रा तै मनुतां विष्टितं जगत् ।

स दुन्दुभे सजूरिन्द्रेण देवैर्दूरादवीयो अप सेध शत्रून् ॥ ६.०४७.२९

पृथिवीम्- भूमिम् । उत- अपि च । द्याम्- दिवम् । उप श्वासय- आश्वासय । पुरुत्रा- बहुधा । ते-
तव । विष्टितम्- नियमितम् । जगत्- भुवनम् । मनुताम्- बुध्यस्व । दुन्दुभे- इन्द्रस्य वाद्यविशेष ।
इन्द्रेण- परमेश्वरेण । देवैः । सजूः- सङ्गतः । दूरादवीयः- दूरादपि दूरे । शत्रून्- रिपून् । अप सेध-
अपगमय ॥२९॥

आ क्रन्दय बलमोजो न आ धा निः ष्टिनिहि दुरिता बाधमानः ।

अप प्रोथ दुन्दुभे दुच्छुना इत इन्द्रस्य मुष्टिरसि वीळ्यस्व ॥ ६.०४७.३०

आक्रन्दय- रिपूत्रोदय । नः- अस्मभ्यम् । बलम् । ओजः- तेजः । आ धाः- धारय । दुरिता-
अघानि । बाधमानः- नाशयन् । निः स्तनिहि- नितरां गर्जनं कुरु । दुन्दुभे । दुच्छुनाः- इतरबाधनेन
हृष्टान् । इतः- अस्मात् स्थानात् । अप प्रोथ- बाधस्व । इन्द्रस्य । मुष्टिरसि । वीळ्यस्व-
दृढीकुरु ॥३०॥

आमूरज प्रत्यावर्तयेमाः केतुमदुन्दुभिर्वावदीति ।

समश्वपर्णाश्चरन्ति नो नरोऽस्माकमिन्द्र रथिनो जयन्तु ॥ ६.०४७.३१

अमूः- ताः । आ अज- प्रत्यागमय । इमाः- एताः । प्रत्यावर्तय । केतुमत्- प्रज्ञायुक्तः । दुन्दुभिः ।
वावदीति- शब्दयति । नः- अस्माकम् । नरः- नेतारः । अश्वपर्णाः- अश्वपतनाः । सम्- सम्यक् ।
चरन्ति । अस्माकम्- नः । रथिनः- महारथाः । इन्द्र- परमेश्वर । जयन्तु ॥३१॥